

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Г.С. СКОВОРОДИ

ЦАПКО АЛЛА МИКОЛАЇВНА

УДК 378.22(477)(09)"18"

**ПІДГОТОВКА МАГІСТРІВ В УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ
XIX СТОЛІТТЯ**

13.00.01– загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Харків – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Зеленська Людмила Дмитрівна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди,
професор кафедри загальної педагогіки
і педагогіки вищої школи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
Герасименко Лариса Віталіївна,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського,
професор кафедри психології, педагогіки та філософії;

кандидат педагогічних наук, доцент
Чередник Олена Володимирівна,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
доцент кафедри менеджменту.

Захист відбудеться «04» квітня 2017 року о 16⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.053.04 Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди за адресою: вул. Алчевських, 29, ауд. № 216, м. Харків, 61002.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди за адресою: вул. Валентинівська, 2, ауд. № 214-В, м. Харків, 61168.

Автореферат розісланий «02» березня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.А. Штефан

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження. Інтеграція України в європейський та світовий освітній простір відповідно до положень Бернської декларації (2005 р.), проекту Тьюнінг (2006 р.), стратегії Євросоюзу «Європа – 2020» (2010 р.) передбачає перехід вищої освіти до ступеневої системи її організації («бакалавр» – «магістр»), у межах якої магістратура покликана виконувати функції освітнього інституту формування інтелектуальної еліти України. Це зумовлює, з одного боку, необхідність приведення національних стандартів підготовки магістрів до міжнародних вимог, а з іншого, – проектування нових форм, методів, перспективних напрямів підвищення якості підготовки фахівців в умовах магістратури, вироблення механізму їх забезпечення з урахуванням національної освітньої практики.

На реалізацію визначених завдань спрямована імплементація Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.), Постанови Кабінету Міністрів «Про затвердження Національної рамки кваліфікації» (2011 р.), Наказу Міністерства освіти та науки України «Про Концепцію організації підготовки магістрів в Україні» (2010 р.), згідно з якими магістерська підготовка здійснюється на другому рівні вищої освіти й передбачає успішне виконання особою відповідної освітньої (освітньо-професійної чи освітньо-наукової) або наукової програми, що слугує підставою для присудження магістерського ступеня.

Однак практика сьогодення свідчить про наявність певних недоліків в організації магістерської підготовки в національній вищій школі (слабкий міждисциплінарний синтез сучасної науки й освіти, відсутність чіткого механізму реалізації освітньо-наукових і наукових програм, недостатнє використання науково-педагогічного потенціалу зарубіжних і вітчизняних вишів, низький соціальний статус володарів магістерського ступеня), що зумовлює необхідність вивчення й конструктивного використання не лише зарубіжних зразків, але й вітчизняного досвіду.

Найбільший науковий інтерес у вказаній площині викликає організація магістерської підготовки в університетах України ХІХ століття, оскільки саме в цих хронологічних межах було накопичено цінний досвід як у напрямі законодавчого урегулювання магістерської підготовки, так і в царині практичної її реалізації з урахуванням суспільно-політичних, соціально-економічних та освітньо-наукових детермінант.

Аналіз стану наукової розробки проблеми засвідчив, що питання організації магістерської підготовки у ВНЗ України належить до актуальних проблем сучасних наукових досліджень. Серед багатоаспектних напрямів осмислення цієї проблематики можна виокремити такі:

- розробка інноваційних освітніх моделей підготовки магістрів у національній вищій школі (С. Вітвицька, О. Глузман, О. Гура, О. Ковальчук, К. Корсак, В. Луговий, С. Сисоєва, І. Прокопенко та ін.);

- запровадження в практику магістерської підготовки ефективних технологій професійного навчання (В. Гриньова, В. Кремень, М. Лещенко, О. Момот, В. Олійник, О. Попова, О. Романовський та ін.);

- забезпечення наступності у підготовці магістрів (В. Бондар, В. Лозова, О. Мороз, В. Мороз, Н. Мачинська, Н. Шиян та ін.);

- оновлення змісту, форм, методів підготовки здобувачів магістерського ступеня (О. Іонова, В. Лунячек, А. Сбруєва, О. Семенов, В. Сенашенко, З. Слєпкань, А. Троцько, О. Цокур, Р. Шаран та ін.).

Особливу увагу, з огляду на досліджувану проблему, привертають праці історико-педагогічного характеру, в яких феномен «магістерська підготовка» характеризується крізь призму організації науково-дослідної роботи в національній вищій школі (А. Алексюк, Л. Ваховський, Л. Герасименко, Л. Зеленська, С. Золотухіна, О. Мартиненко, О. Микитюк, Н. Пузирьова, О. Сухомлинська, О. Чередник та ін.).

Більш глибокому теоретичному усвідомленню визначеної проблеми слугують дисертації, монографії, статті Н. Абашкіної, О. Адаменко, Я. Бельмаз, Ю. Кіщенко, І. Ковчиної, Т. Кошманової, М. М'яковоського, Л. Пуховської, Л. Штефан та ін., присвячені аналізу зарубіжного досвіду організації магістерської підготовки у вищій школі.

Однак, як свідчить аналіз історико-педагогічної літератури, у науковому просторі сучасності відсутні роботи, у яких би системно досліджувалися теоретичні засади й практичний досвід організації магістерської підготовки в університетах України ХІХ століття.

Доцільність дисертаційної роботи посилюється потребою розв'язання нагальних суспільних проблем і подолання соціально-педагогічних суперечностей між:

- вимогою суспільства до підвищення якості підготовки студентів в умовах магістратури за освітньо-професійним, освітньо-науковим або науковим напрямами та екстенсивними підходами національних вишів до їх реалізації;

- тенденцією інтеграції національної системи вищої освіти з європейським освітнім простором та потребою в збереженні кращих вітчизняних освітніх традицій, зокрема щодо організації магістерської підготовки;

- накопиченим у вітчизняних університетах ХІХ століття своєрідним досвідом підготовки здобувачів магістерського ступеня та відсутністю неупередженого його вивчення й узагальнення з метою урахування недоліків і актуалізації прогресивних здобутків у практиці вищих навчальних закладів України на сучасному етапі.

Отже, актуальність означеної проблеми, недостатній рівень її вивчення в історико-педагогічному плані, об'єктивна необхідність усунення виявлених суперечностей зумовили вибір теми дослідження: **«Підготовки магістрів в університетах України ХІХ століття»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Підвищення ефективності навчально-виховного процесу в середніх загальноосвітніх та вищих педагогічних навчальних закладах» (РК 31 – 200199004104).

Тема затверджена вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (протокол № 7 від 10 грудня 2013 року) й узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології НАПН України (протокол № 2 від 25 лютого 2014 року).

Мета дослідження – на основі історіографічного аналізу наукової літератури й архівних джерел систематизувати теоретичні положення та узагальнити досвід організації магістерської підготовки в університетах України XIX століття для актуалізації прогресивних здобутків у сучасних умовах реформування національної вищої школи.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Розкрити історіографію визначеної проблеми.
2. Охарактеризувати генезу підготовки магістрів у контексті розвитку зарубіжної й вітчизняної вищої школи.
3. Обґрунтувати етапи розвитку проблеми підготовки магістрів в університетах України XIX століття
4. Узагальнити досвід організації магістерської підготовки в університетах України досліджуваного періоду та накреслити перспективи його творчої реалізації в сучасних умовах.

Об'єкт дослідження – вища освіта в Україні XIX століття.

Предмет дослідження – зміст і напрями магістерської підготовки в університетах України досліджуваного періоду.

У процесі дослідження використано комплекс **методів**, а саме: *загальнонаукові* (історико-педагогічний аналіз, синтез, узагальнення, порівняння наукової літератури, нормативно-правових документів, архівних матеріалів), що стали основою для визначення домінантних напрямів вивчення проблеми в контексті дореволюційної, радянської, пострадянської історіографії, характеристики процесуально-змістовних складових університетських реформ XIX століття; *історико-структурний* – сприяв розробці структури дослідження, систематизації історико-педагогічних джерел; *історико-генезисний* – дав змогу розкрити генезу проблеми підготовки магістрів у зарубіжній і вітчизняній вищій школі; *історико-діахронний та критеріально-комплексний* – забезпечили обґрунтування етапів й визначення провідних тенденцій підготовки магістрів в університетах України XIX століття; *ретро-праксиметричний* – дав змогу охарактеризувати досвід підготовки магістрів у вітчизняних університетах протягом досліджуваного періоду; *історико-прогностичний* – склав основу для визначення перспектив реалізації педагогічно цінного досвіду в системі підготовки магістрів в університетах України досліджуваного періоду в сучасних умовах; *експрополяційний* – сприяв формулюванню висновків, одержаних у результаті аналізу джерельної бази.

Джерельну базу дослідження становлять:

- документи й матеріали Центрального державного історичного архіву України м. Києва (ЦДАУ, Ф. 707 – «Управління Київським навчальним округом»), Державного архіву м. Києва (ДАК, Ф. 16 – «Київський університет»), Державного архіву Одеської області (ДАОО, Ф. 45 – «Новоросійський університет»), Державного архіву Харківської області (ДАХО, Ф. 667 – «Харківський університет Міністерства

народної освіти. 1805–1918 рр.»). Опрацьовані архівні матеріали є об'єктивним джерелом, що дає змогу проілюструвати досвід підготовки магістрів названих університетів у визначених хронологічних межах, проте є недостатнім для комплексного аналізу та цілісного відтворення окресленої проблеми;

- законодавчі акти досліджуваного періоду: університетські статuti (1804, 1833, 1835, 1842, 1863, 1884 рр.), «Положення про випробування на вчені ступені» (1819, 1837, 1844, 1864 рр.), постанови, розпорядження, циркуляри, опубліковані у Збірнику постанов по Міністерству народної освіти, Збірнику розпоряджень по Міністерству народної освіти, які послуговували основою для відтворення суспільно-політичних процесів, що зумовлювали зміни в організації підготовки магістрів в університетах України упродовж досліджуваного періоду, а також окреслення вимог до здобувачів магістерського ступеня;

- університетська документація, як-от: протоколи засідань ученої та факультетських рад Харківського, Київського та Новоросійського університетів, що дали змогу узагальнити досвід організації магістерської підготовки в названих вишах на кожному з визначених етапів;

- матеріали періодичних видань досліджуваного періоду: «Журнал Министерства Народного Просвещения», «Университетские известия», «Записки Императорского Харьковского университета», «Записки Императорского Новороссийского университета», на сторінках яких знайшли відображення змістові й процесуальні основи організації магістерської підготовки у названих вишах, полеміка щодо переваг і недоліків у її забезпеченні;

- історико-педагогічна література фондів Інституту рукописів Національної бібліотеки України імені В. Вернадського (фонд VIII «Київський університет Св. Володимира»), Державної наукової бібліотеки імені В. Короленка (м. Харків), Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. Сухомлинського, Одеської державної наукової бібліотеки імені М. Горького, Центральної наукової бібліотеки ХНУ імені В. Каразіна, навчально-програмова документація, дисертації та автореферати дисертацій, монографії та довідниково-бібліографічна література з питань становлення й розвитку вищої освіти в Україні.

Хронологічні межі дослідження охоплюють ХІХ століття. Саме в обраний для дослідження період відбувалися процеси юридичного оформлення підготовки магістрів в університетах України, які закріплювалися в загальноуніверситетських статутах, спеціальних положеннях, окремих постановах та розпорядженнях Міністерства народної освіти, а також накопичувався досвід організації магістерської підготовки в умовах реалізації освітніх реформ у вищій школі.

Нижня межа дослідження (1802 р.) визначається докорінними змінами в системі освіти, що пов'язані зі створенням Міністерства народної освіти, прийняттям «Акту постанови для Імператорського університету в Дерпті» та «Попередніх правил народної освіти», згідно з якими університети здобули право присуджувати наукові ступені, зокрема й ступінь магістра.

Верхня межа дослідження зумовлена подіями 1901 р., коли під впливом загострення революційної ситуації й посилення студентських виступів набув чинності Височайший рескрипт Государя Імператора «Про необхідність перегляду і

виправлення університетського устрою», що зумовив пошук нових підходів до організації наукової атестації й підготовки здобувачів магістерського ступеня.

Територіальні межі дослідження. Упродовж XIX століття українські землі входили до складу Російської (Правобережна, Лівобережна, Південна Україна й Слобожанщина) та Австрійської (Східна Галичина, Північна Буковина, Закарпаття) імперій. Саме на території Наддніпрянської України, що територіально належала Російській імперії, в окреслений історичний період функціонувало три університети (Харківський, Київський та Новоросійський), у яких, на основі чинної нормативної бази, здійснювалася підготовка здобувачів магістерського ступеня.

Діяльність Львівського і Чернівецького університетів за визначеним напрямом, що функціонували в межах Австрійської імперії в досліджуваній період, може слугувати предметом окремого наукового пошуку.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше*:

- цілісно в широких хронологічних межах систематизовано теорію й узагальнено досвід підготовки магістрів в університетах України XIX століття з урахуванням суспільно-політичних, соціально-економічних і освітньо-наукових детермінант;

- розкрито історіографію проблеми підготовки магістрів в університетах України досліджуваного періоду;

- науково-обґрунтовано етапи розвитку проблеми підготовки магістрів в університетах України у визначених хронологічних межах: I (1802–1832 рр.) – етап започаткування й законодавчого оформлення підготовки магістрів в університетах України; II (1833–1862 рр.) – етап пошуку шляхів удосконалення організаційних засад магістерської підготовки у вітчизняних університетах; III (1863–1901 рр.) – етап розширення змісту й напрямів підготовки магістрів у контексті чинних університетських реформ;

- узагальнено досвід діяльності Харківського, Київського та Новоросійського університетів за цим напрямом на кожному з етапів (проведення попередньої співбесіди з кандидатами; скликання факультетських засідань з метою розроблення правил про терміни й порядок підготовки магістрів, здійснення атестації здобувачів із головних і допоміжних предметів, проведення процедури публічного захисту дисертації, відбору магістрантів для стажування за кордоном і заслуховування їхніх звітів; відвідування пробних лекцій; затвердження в магістерському ступені кандидатів вченою радою університету);

- визначено перспективи реалізації педагогічно цінного досвіду в системі підготовки магістрів в університетах України досліджуваного періоду в сучасних умовах (посилення відповідальності ВНЗ за відбір претендентів на здобуття ступеня магістра за окремими напрямами, «оскільки міцні знання предмета ще не є гарантом того, що молода особа може стати гарним викладачем»; розширення спектру спеціалізацій, за якими присуджується магістерський ступінь, урахуваючи динаміку розвитку предметної галузі; узгодження переліку головних і допоміжних предметів, які підлягають випробуванням на здобуття магістерського ступеня відповідно до спеціальності й напрямку підготовки магістрів за освітньо-професійною, освітньо-науковою та науковою програмами; запровадження практики закордонних

відряджень для магістрів, які мають високі навчальні досягнення й вирізняються здібностями до наукової діяльності; надання магістерській роботі статусу дисертації, що вимагає її оприлюднення й публічного захисту для більш повного оволодіння магістрантами методологією, методикою та процедурою наукового дослідження; поновлення вимоги прочитання здобувачами магістерського ступеня двох публічних лекцій у присутності членів факультетської ради для «підтвердження їхніх викладацьких достоїнств»);

- до наукового обігу введено невідомі та маловідомі архівні документи (70), окремі факти й положення, які розширюють уявлення про вимоги до здобувачів магістерського ступеня, організаційні засади забезпечення їхньої підготовки, ефективність чинної системи магістерської підготовки в досліджуваній період.

Подальшого розвитку набули положення щодо генези магістерської підготовки в зарубіжній і вітчизняній системах університетської освіти в контексті її еволюційного поступу, визначення правового статусу магістрів у досліджуваній період.

У процесі наукового пошуку *уточнено* зміст понять «магістр», «магістерський ступінь», «магістратура», «магістерська підготовка», «розряди наук».

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в результаті дослідження положення й висновки можуть бути використані для підвищення якості підготовки магістрів у ВНЗ України за чинними освітньо-професійною, освітньо-науковою або науковою програмами.

Висновки й рекомендації, викладені в дисертації, *упроваджено* в навчально-виховний процес Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 101/03-а від 11.04.2016р.), Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка (довідка № 1282/01-55/29 від 25.03.2016 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди (довідка № 01/10-368 від 28.04.2016 р.).

Отримані в ході наукового пошуку концептуальні положення й науково узагальнений практичний досвід можуть слугувати підґрунтям для подальших історико-педагогічних досліджень. Їх *доцільно використовувати* при укладанні енциклопедичних видань, підготовці наукових статей, написанні навчальних посібників і підручників з питань організації університетської освіти в Україні; викладанні таких навчальних курсів, як «Історія педагогіки», «Порівняльна педагогіка», «Педагогіка вищої школи», «Філософія освіти» у вищих навчальних закладах; у процесі розробки й апробації навчальних планів і програм магістерської підготовки, написання й захисту магістерських робіт.

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом виступів на міжнародних, усеукраїнських та міжвузівських науково-практичних конференціях: «Методологія сучасних наукових досліджень» (Харків, 2013); «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології» (Київ-Кіровоград, 2014); «Наукова конференція викладачів, докторантів і аспірантів кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи» (Харків, 2014); «Педагогіка в системі гуманітарного знання» (Одеса, 2015), «Реалізація компетентнісного підходу в освітньому процесі середньої та вищої школи» (Харків, 2015), «Актуальні проблеми наукового й освітнього простору

в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів» (Мукачєво, 2015), «Pedagogika. East European Conference» (Poznan, 2016), «Демократія. Альтруїзм. Освіта» (Харків, 2016).

Основні положення й висновки дисертації обговорювалися та дістали позитивну оцінку на засіданнях кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (2013-2016 рр.).

Публікації. Основні результати дослідження відображено в 12 одноосібних публікаціях, із них 4 статті опубліковано в провідних наукових фахових виданнях України, 3 – у міжнародних виданнях, 2 із яких включено до науково-метричної бази даних Index Copernicus, 5 тез доповідей у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (297 найменувань, із них – 70 архівні справи), Загальний обсяг роботи становить 208 сторінок, із них основного тексту – 165 сторінок. Дисертація вміщує 2 таблиці та 8 додатків (на 13 сторінках).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність проблеми дослідження; визначено об'єкт, предмет, мету і завдання роботи; окреслено методи та джерельну базу; розкрито наукову новизну й практичне значення здобутих результатів; викладено форми апробації та впровадження результатів дослідження.

У **першому розділі** – «**Підготовка магістрів в університетах України XIX століття як актуальна наукова проблема**» – розкрито історіографію проблеми підготовки магістрів в університетах України досліджуваного періоду; схарактеризовано генезу магістерської підготовки в контексті еволюції зарубіжної й вітчизняної вищої школи.

Історіографічний пошук засвідчив, що в науковій та історико-педагогічній літературі накопичено певний обсяг знань із питань підготовки магістрів в університетах України XIX століття.

Установлено, що в дореволюційній історіографії теоретична розробка визначеної проблеми здійснювалася за декількома напрямками:

- у контексті загального аналізу еволюції університетської освіти в межах Російської імперії в цілому або на певних її географічних теренах (А. Георгієвський, М. Гіляров-Платонов, Л. Головнін, В. Пуришкевич, С. Рождественський та ін.). Названі автори розглядали організацію магістерської підготовки у вітчизняних університетах крізь призму урядової політики Російської імперії в галузі вищої освіти, що віддзеркалювалася в університетських статутах і положеннях про випробування на вчені ступені;

- у площині висвітлення історії становлення й розвитку окремих вищих навчальних закладів України. В узагальнюючих працях Д. Багалія, В. Бузєскула, М. Сумцова, В. Владимирського-Буданова, В. Шульгіна, Ф. Фортинського, А. Маркевича та ін. з історії Харківського, Київського та Новоросійського університетів було вперше подано ґрунтовний аналіз законодавчих та розпорядчих

документів з питань організації магістерської підготовки, охарактеризовано досвід діяльності названих вишів за визначеним напрямом (окреслено вимоги до здобувачів магістерського ступеня; наведено конкретні приклади проведення процедури випробувань, підготовки і захисту магістерської дисертації; конкретизовано статистичні дані щодо осіб, які здобули магістерський ступінь; акцентовано увагу на порушеннях, що мали місце у процесі підготовки здобувачів магістерського ступеня);

- у ракурсі полеміки між представниками ліберальної (В. Іконников, К. Кавелін, Д. Каченовський, М. Пирогов, О. Струве та ін.) та консервативної (М. Гіляров-Платонов, А. Корнілов, М. Любимов, Д. Толстой та ін.) науково-педагогічної громадськості щодо шляхів підвищення ефективності магістерської підготовки.

Виявлено, що в радянській історіографії за відсутності магістратури в системі ступеневої освіти, магістерська підготовка в університетах України ХІХ століття як наукова проблема фактично не розроблялася. Лише в 70-80-ті роки ХХ століття вийшли друком узагальнюючі праці Р. Еймонтової, О. Іванова, І. Каблукова, Г. Кричевського, А. Сінецького, О. Соболевої, Г. Щетиніної, О. Якушева, у яких побіжно в контексті ретроспективного аналізу теоретичних засад і практичного досвіду організації науково-дослідної роботи у вітчизняних вишах, проведення наукової атестації професорсько-викладацького складу порушувалася проблема підготовки магістрів в університетах України ХІХ століття.

З'ясовано, що в пострадянській історіографії інтерес як українських (А. Алексюк, К. Астахова, Л. Ваховський, Л. Вовк, Н. Дем'яненко, Л. Зеленська, С. Золотухіна, Б. Євтух, О. Микитюк, С. Посохов, Л. Прокопенко, Н. Терентьєва, О. Сухомлинська та ін.), так і російських дослідників (А. Аврус, А. Андрєєв, А. Афюнюшкін, С. Кессоу, Є. Ляхович, Н. Ладижець, Ф. Петров, А. Ревушкін та ін.) до питань організації магістерської підготовки у вітчизняній вищій школі на різних етапах її становлення й розвитку значно зріс. Характерною ознакою праць названих авторів є прагнення подати розгортання проблеми підготовки магістрів в університетах України ХІХ століття в логіко-системній послідовності, з позицій об'єктивності та історизму, розкрити її змістові, процесуальні та прогностичні аспекти для визначення провідних напрямів творчого використання набутого досвіду на сучасному етапі реформування вищої освіти в Україні.

Отже, проведений історіографічний пошук дає підстави для висновку, що, незважаючи на широкий і різноплановий спектр досліджуваних питань організації вітчизняної університетської освіти в період ХІХ століття у дореволюційній, радянській та пострадянській історіографії в науковому просторі сучасності відсутні роботи, у яких би подавалася цілісна характеристика підготовки магістрів в університетах України окресленого історичного періоду. Необхідність заповнення прогалін в історико-педагогічному знанні зумовила проведення цілісного ретроспективного аналізу проблеми підготовки магістрів у Харківському, Київському та Новоросійському університетах упродовж ХІХ століття.

У процесі наукового пошуку встановлено, що генеза магістерської підготовки безпосередньо пов'язана з виникненням «ідеї університету», яка набула практичного втілення на теренах Європи протягом ХІІ–ХІІІ століття, й вирізнялася правом останніх

присуджувати наукові ступені (бакалавр, ліценціат, магістр, доктор). У європейській університетській практиці термін «magister» (від лат. – керівник, вчитель, наставник) уживався на позначення почесного титулу, засвідчуючи, що його володар досяг високого рівня знань і може передавати їх іншим. Процедура набуття магістерського титулу (ступеня) в середньовічних університетах полягала в дотриманні трьох послідовних етапів, що передбачали:

- представлення спеціальній комісії у складі членів ученої ради, ректора й канцлера кандидата-бакалавра за рекомендацією того з магістрів, який уважав, що претендент досяг достатньо високого рівня викладання;

- складання іспитів, що мали форму тривалого диспуту з окремих питань. На підставі результатів випробувань здобувачеві надавалась ліцензія (*licentia docendi*) – юридичний документ на право викладацької діяльності, а він сам іменувався ліценціатом;

- проходження «інаугурації» (церемоніалу), що тривала декілька днів і супроводжувалася урочистими промовами, молитвами, складанням присяги факультету, отриманням магістерських емблем (берет, рукавички, книги), проведенням окремого диспуту з бакалаврами за самостійно обраною темою. Інаугурація слугувала констатацією приналежності ліценціата до вченої корпорації (*corpus magistrorum*) і свідченням здатності до викладацької діяльності.

Виявлено, що окреслені вимоги до підготовки здобувачів магістерського ступеня, започатковані в середньовічних університетах, поширилися й на університетську практику доби Відродження й Нового часу, проте зазнали певних змістових і процесуальних змін. Відтепер здобувачі магістерського ступеня мали прослухати курс лекцій з відповідної галузі знань в одному з європейських університетів; відвідувати диспути магістрів обраного факультету упродовж року; проштудіювати обов'язкову літературу (усі книги великої «Фізики», «Логіку», праці Арістотеля «Про відчуття», «Про сон і бадьорість», «Про довголіття і короткочасність життя», «Про пам'ять і спогади», а також «Метафізику», «Етику», «Політику», «Економіку», «Метеорологію» тощо); скласти іспити з відповідних наук, а також граматики в присутності магістрів-екзаменаторів і канцлера; сплатити кошти за отримання ліцензії; присягнути на вірність справі викладання в присутності всіх членів факультетської корпорації.

У дослідженні акцентовано увагу на вибоках становлення магістерської підготовки у вітчизняній освітній практиці. З'ясовано, що Острозька і Києво-Могилянська академії не володіли правом присуджувати наукові ступені, що виключало організацію магістерської підготовки. Натомість, у Львівському університеті така підготовка мала місце з 1774 року і здійснювалася за зразками європейських університетів, зокрема німецьких. Передбачалася підготовка магістрів і «Проектом» (1760 р.) Батуринського університету «щоб малоросійський люд у вчені виходив, гарантуючи поповнення докторів, магістрів і професорів», але, через його нездійсненість, не набула практичної реалізації. Перші спроби практичного втілення магістерської підготовки у вищих навчальних закладах Російської імперії пов'язані з прийняттям «Регламенту» (1747 р.) Петербурзького і Статуту (1755 р.) Московського університетів. Проте у названих вишах до кінця XVIII століття магістерська

підготовка залишалася номінальною через відсутність нормативно-правової бази, достатньої кількості претендентів й усталених університетських традицій.

Отже, у вітчизняній вищій школі (XVI–XVIII ст.) на відміну від європейських зразків (виняток становить Львівський університет) підготовка магістрів не набула чітких організаційних форм і законодавчого унормування, зважаючи на низку об'єктивних чинників.

У другому розділі – «Етапи розвитку проблеми підготовки магістрів в університетах України XIX століття» – установлено періодизацію розвитку проблеми магістерської підготовки в університетах України упродовж XIX століття; узагальнено досвід діяльності Харківського, Київського та Новоросійського університетів за цим напрямом відповідно до обґрунтованих етапів, накреслено перспективи реалізації педагогічно цінного досвіду в системі підготовки магістрів в університетах України досліджуваного періоду в сучасних умовах.

Проведений історико-педагогічний аналіз дозволив у межах досліджуваного періоду виокремити й обґрунтувати три етапи розвитку проблеми підготовки магістрів в університетах України на основі таких критеріїв: соціально-економічні та політичні зміни в державі; особливості урядової політики в галузі університетської освіти; положення чинних нормативно-правових документів, які визначали мету, зміст, напрями підготовки магістрів в університетах України упродовж XIX століття, погляди науково-педагогічної громадськості на проблему організації магістерської підготовки у вітчизняних університетах досліджуваного періоду та її реалізацію університетською корпорацією.

I етап (1802–1832 рр.) – етап започаткування й законодавчого оформлення підготовки магістрів в університетах України. Його суттєві ознаки зумовлювалися інтенсивним розпадом феодально-кріпосної системи і формуванням капіталістичного устрою, що стало підґрунтям для проведення низки суспільно-економічних реформ (міністерська, фінансова, освітня), які спрямовували Російську імперію в «лоно європейської цивілізації». Зазначені чинники зумовили створення Міністерства народної освіти (1802 р.); оприлюднення «Акту постанови для Імператорського університету в Дерпті» (уперше закріплював за університетом право надавати «академічні градуси») (1802 р.); прийняття «Попередніх правил народної освіти» (1803 р.); відкриття п'яти університетів, зокрема Харківського (1805 р.), які мали забезпечувати підготовку дипломованих чиновників для урядової служби.

Водночас, схвалені університетські статути, зокрема статут Імператорського Харківського університету (1804 р.), передбачали поєднання навчальної й наукової роботи, що делегувало їм право присуджувати три академічні ступені: кандидат, магістр, доктор, які узгоджувалися з «Табелем про ранги». Розділом IX статуту «Про випробування й приведення в університетські достоїнства» вперше визначався порядок підготовки здобувачів магістерського ступеня (подання декану заяви й посвідчення про наявність диплому кандидата відповідного факультету; проходження попередньої співбесіди з деканом та двома професорами допоміжних наук; складання іспитів у межах відділення, розряд наук яких відповідав науковим намірам претендента; публічний захист дисертації латиною; проведення однієї публічної лекції за рекомендацією відділення). Деталізація названих приписів знайшла відображення в

«Положенні про випробування на вчені ступені» (1819 р.): визначено перелік наук, із яких присуджувався ступінь магістра; конкретизовано терміни допуску до випробувань (через два роки після отримання диплому кандидата); посилено вимоги до складання іспитів (передбачалася необмежена кількість запитань під час усного іспиту і два запитання за жеребом під час письмового); встановлено дії магістранта в разі відмови в присудженні шуканого ступеня (здобувач набував права ще двічі через рік піддаватися новому випробуванню). У разі триразової відмови претендент більше не допускався до іспитів, про що сповіщали всі університети Російської імперії); рекомендовано друк не менше 10 примірників дисертації й надсилання їх через попечителя членам Головного правління училищ.

Вивчення досвіду діяльності Харківського університету за цим напрямом дозволило констатувати, що підготовка магістрів у межах визначеного етапу мала енциклопедичний характер і була спрямована на забезпечення вищої школи викладацькими кадрами. Зміст магістерської підготовки охоплював поглиблене вивчення здобувачами всіх факультетських предметів шляхом самоосвіти, складання іспитів упродовж 2-3 років, що набули форми «самодостатньої процедури», підготовку й захист дисертації у 6-місячний термін після завершення процедури випробувань, прочитання однієї пробної лекції. Однак відсутність чітко встановлених термінів здобуття магістерського ступеня, невизначеність обсягу знань з основних і допоміжних предметів, прагнення окремих претендентів здобути магістерський диплом не заради наукової чи викладацької, а заради службової кар'єри – усе це породжувало підкупи екзаменаторів, завищення оцінок, недбале ведення протоколів. Водночас, надання другорядної ролі дисертації, що нагадувала твір «Про значення...» або «Предмет...» тієї чи іншої науки й рідко стосувалася спірного питання, позначалося як на якості, так і кількості здобувачів магістерського ступеня. Зокрема, упродовж 1819–1827 рр. на підставі рішення вченої ради Харківського університету магістерського ступеня було удостоєно лише 7 осіб.

На нагальність розв'язання цих проблем вказували як члени вченої ради Харківського університету, так і окремі представники науково-педагогічної громадськості (І. Богданович, В. Каразін, О. Перовський, О. Орлай, Г. Солнцев, Г. Успенський та ін.). Останні висловлювались за необхідність усілякого заохочення кандидатів до наукової діяльності, формування власної наукової еліти, неприпустимість ототожнення громадських чинів з науковими ступенями, скасування попередніх випробувань, чітке визначення різниці між магістерськими і докторськими іспитами, важливість усвідомлення магістрами тісного зв'язку між науками для його культивування в студентській аудиторії й наукових дослідженнях. Названі пропозиції були частково враховані в процесі розробки законодавчого поля магістерської підготовки на наступних етапах.

II етап (1833–1862 рр.) – етап пошуку шляхів удосконалення організаційних засад магістерської підготовки у вітчизняних університетах. Визначений етап характеризувався суперечливими і неоднозначними процесами, що позначилися на соціально-економічному, суспільно-політичному, культурному житті українського суспільства й спричинили зміни в розвитку досліджуваної проблеми. З одного боку – це утвердження в суспільстві уварівської концепції «самодержав'я, православ'я,

народність», що супроводжувалася посиленням реакції, ксенофобії, цензури, протистоянням поширенню із Європи «руйнівних ідей просвітницької філософії й вільнодумства», з іншого, – поступ вітчизняної освіти і науки, що зумовив відкриття Київського університету (1833 р.), прийняття нового загального університетського статуту (1835 р.), схвалення таких засадничих документів, як «Положення про випробування на вчені ступені у вигляді досвіду на три роки» (1837 р.), «Положення про випробування на вчені ступені» (1844 р.), що стали реакцією уряду на чинні недоліки в забезпеченні магістерської підготовки й основою для накреслення дієвих шляхів поглиблення змісту й удосконалення її організаційних засад. До таких шляхів належало: а) уведення обов'язкової вимоги про дотримання послідовності в набутті магістерського ступеня (допускати до складання магістерських іспитів тільки за наявності диплому кандидата); б) запровадження поділу предметів, які підлягають магістерським випробуванням, на «розряди»: головні – ті, з яких здобувач прагне отримати науковий ступінь, і допоміжні, – які мають складати близький зв'язок з першими або слугувати їх поясненням; в) визначення більш вузької спеціалізації «розрядів наук»; г) спрощення іспиту з головної науки до відповіді на одне запитання; д) установа чітких термінів для проведення випробувань (упродовж усього року, за винятком університетських канікул, вступних, перевідних і підсумкових іспитів, не більше, ніж 6 місяців, не менше, ніж у три засідання); е) запрошення на іспити 2–3 професорів споріднених факультетів як депутатів від ученої ради; є) запровадження вимоги надавати всім членам факультетської ради друкованих примірників тез дисертації за 3 дні до публічного захисту, надсилати до міністерства після успішного захисту один друкований примірник дисертації й рукопис російською мовою; ж) прочитання здобувачем двох пробних лекцій на задану тему; з) схвалення окремих «Правил випробувань лікарів, фармацевтів, ветеринарів, дантистів та повивальних бабок» (1845 р.).

Вивчення університетської документації підтвердило той факт, що вжиті заходи в цілому позитивно позначилися на організації магістерської підготовки у вітчизняних університетах, мета якої вбачалася у самопоповненні вченої корпорації. Так, у Київському університеті упродовж 1844–1849 рр. на філософському факультеті ступінь магістра здобуло 12 осіб, на юридичному – 5; на фізико-математичному факультеті Харківського університету – 6 осіб. Магістерська підготовка впродовж визначеного етапу вирізнялася не тільки більш чіткою організацією, але й поглибленням спеціалізації здобувачів відповідно до укладеної міністерством таблиці «розрядів наук», посиленням вимог факультетів до вибору магістрантом теми дисертації, ґрунтовності її змісту й процедури оприлюднення результатів дослідження. Однак невизначеність термінів загальної підготовки здобувачів магістерського ступеня, відсутність спеціально організованих навчальних занять і викладацької практики, переважання в змісті підготовки системи випробувань із головних і допоміжних предметів без конкретизації програмового матеріалу, запровадження цензури щодо тематики й змісту дисертацій, уведення заборони користуватися зарубіжною літературою перешкоджали успішній організації магістерської підготовки.

Такий перебіг справ активізував науково-педагогічну громадськість до пошуку більш дієвих шляхів покращення магістерської підготовки, серед яких: запровадження єдиних для всіх університетів Російської імперії детальних програм, які б визначали обсяг матеріалу для випробувань і укладалися на підставі спеціальної таблиці «розрядів наук» для здобувачів магістерського ступеня (П. Ширинський-Шахматов); обмеження випробувань однією наукою, що належить до предметів університетської кафедри (проф. К. Неволін); акцентування уваги під час іспитів виключно на знанні здобувачем історії та літератури окремої науки (члени ради Київського університету).

III етап (1863–1901 рр.) – етап розширення змісту й напрямів підготовки магістрів у контексті чинних університетських реформ. Цей етап ознаменувався прискоренням капіталістичного розвитку України, індустріалізацією її економіки, зростанням затребуваності кваліфікованої робочої сили, що зумовило проведення земельної, фінансової, судової, земської, військової та освітньої реформ. Ці чинники стали підставою для зміни підходів в організації підготовки магістрів у вітчизняних університетах, мета якої стала вбачатися не лише в поповненні професорсько-викладацького складу вищої й середньої школи, але й забезпеченні реального сектору економіки «освіченими чиновниками», здатними синтезувати науку й виробництво. На необхідність упорядкування чинної системи магістерської підготовки відповідно до нових суспільних вимог вказувала прогресивно налаштована частина суспільства ліберального спрямування (В. Іконников, К. Кавелін, Д. Каченовський, М. Пирогов, О. Попов, О. Струве та ін.), наголошуючи на необхідності узгодження таблиці «розрядів наук» відповідно до розвитку наукового знання; скасування штучних ускладнень у проведенні іспитів; посилення вимог до підготовки й захисту дисертацій; обмеження можливості перескладання іспитів тощо. Натомість представники консервативних кіл (М. Гіляров-Платонов, М. Любимов, М. Катков, Д. Толстой та ін.) висловлювалися за збереження жорсткої системи іспитів, підкреслюючи, що це дає можливість забезпечити ґрунтовнішу підготовку магістрів у вітчизняних університетах, порівняно з європейськими.

Результати наукового пошуку засвідчили, що підходи до розв'язання визначеної проблеми знайшли часткове віддзеркалення в низці нормативно-правових документів (Статут Імператорських Російських університетів 1863 р., «Положення про випробування на звання дійсного студента й на вчені ступені» 1864 р., «Правила про терміни й порядок проведення випробувань на звання дійсного студента та наукові ступені» 1864 р.), приписи яких розширювали зміст і процесуальні основи магістерської підготовки у вітчизняних університетах: а) збільшено кількість «розрядів наук» (39), які визначали спеціалізацію магістра. Зокрема, тільки на історико-філологічних факультетах їх установлювалося 10: філософія; грецька словесність; римська словесність; порівняльне мовознавство; російська словесність; історія всесвітньої літератури; слов'янська словесність; всесвітня історія; російська історія; теорія й історія мистецтв; б) укладено програми складання іспитів; в) уведено вимогу розсилання друкованих примірників дисертації за визначеним переліком за місяць до публічного захисту, а також тез не більше, ніж на 4 сторінках; г) запроваджено призначення двох офіційних опонентів для розгляду дисертації у шестимісячний термін, а також запрошення на публічний захист учених суміжних

наук з інших університетів; д) рекомендовано присуджувати магістерський ступінь без будь-яких випробувань особам, які завдяки своїм науковим працям здобули світове визнання; ж) затверджено спеціальні відзнаки (знаки-символи) для осіб, удостоєних магістерського ступеня.

Низкою інших нормативно-правових документів запроваджувалися нові напрями реалізації магістерської підготовки у вітчизняних університетах, як-от:

- відповідно до «Правил про відрядження стипендіатів за кордон з науковою метою» (1867 р.) здобувачі магістерського ступеня після успішного складання іспитів набували права виїздити за кордон для підготовки дисертації. Спеціальною інструкцією визначалося, для удосконалення з яких предметів здобувач направляється за кордон, які установи й університети зобов'язаний відвідати, лекції яких професорів має прослухати, а також терміни й перелік звітної документації (кожні три місяці);

- згідно з «Положенням про стипендії для молодих осіб» (1868 р.) магістрантам дозволялося безкоштовно відвідувати лекції професорів і користуватися фондами університетських бібліотек. До того ж для здобувачів магістерського ступеня встановлювалася стипендія в розмірі 600 крб. на рік;

- на підставі університетського статуту 1884 р. магістрант, який склав іспити й прочитав дві пробні лекції (одну за власним бажанням, іншу, – за призначенням факультету), набував права викладати у званні приват-доцента, що дозволяло «завчасно діагностувати здібності й придатність здобувача до майбутньої викладацької кар'єри».

У дисертації доведено, що вжиті заходи сприяли позитивним зрушенням у підготовці магістрів. Так, у Київському університеті в період з 1863 по 1883 рр. було підготовлено 39 магістрів, у Новоросійському – 34, Харківському – 40 (зокрема, на фізико-математичному факультеті – 18, юридичному – 12, історико-філологічному – 9). У цілому, наприклад, у Харківському університеті упродовж визначеного етапу магістерський ступінь здобуло 84 особи. Якщо порівняти дані за весь досліджуваний період, то ці показники сягають у другій половині XIX століття 53%, проти 25% упродовж першого і другого етапів.

Утім, зміни, що відбулися в суспільно-політичному житті українського суспільства наприкінці XIX – на початку XX століття (загострення революційної ситуації, посилення студентського руху, схвалення імператорського рескрипту «Про необхідність перегляду і виправлення університетського устрою» (1901 р.)), зумовили дискусію про доцільність магістерського ступеня, необхідність уведення двоступеневої системи освітньо-наукової підготовки у вітчизняних університетах (кандидат – доктор), а відтак пошук альтернативних підходів до організації магістерської підготовки в разі збереження чинного ступеня.

У роботі накреслено перспективи реалізації педагогічно цінного досвіду в системі підготовки магістрів в університетах України досліджуваного періоду в сучасних умовах: посилення відповідальності ВНЗ за відбір претендентів на здобуття ступеня магістра за окремими напрямами, «оскільки міцні знання предмета ще не є гарантом того, що молода особа може стати гарним викладачем»; розширення спектру спеціалізацій, за якими присуджується магістерський ступінь, ураховуючи динаміку розвитку предметної галузі; узгодження переліку головних і допоміжних предметів,

які підлягають випробуванням на здобуття магістерського ступеня відповідно до спеціальності й напряму підготовки магістрів за освітньо-професійною, освітньо-науковою та науковою програмами; запровадження практики закордонних відряджень для магістрів, які мають високі навчальні досягнення й вирізняються здібностями до наукової діяльності; надання магістерській роботі статусу дисертації, що вимагає її оприлюднення і публічного захисту для більш повного оволодіння магістрантами методологією, методикою та процедурою наукового дослідження; поновлення вимоги прочитання здобувачами магістерського ступеня двох публічних лекцій у присутності членів факультетської ради для «підтвердження їхніх викладацьких достоїнств».

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів історико-педагогічного пошуку, аналіз джерельної бази дали підстави для нової інтерпретації цієї наукової проблеми:

1. З'ясовано, що підготовка магістрів в університетах України XIX століття як окрема наукова проблема комплексно й системно в обраних хронологічних межах не досліджувалася. Найбільш повного висвітлення вона набула в дореволюційній історіографії в контексті загального аналізу еволюції вітчизняної університетської освіти, висвітлення діяльності Харківського, Київського та Новоросійського університетів, а також полеміки ліберально й консервативно налаштованих авторів щодо переваг і недоліків в організації магістерської підготовки в національній вищій школі.

2. На основі ретроспективного логіко-системного аналізу генези підготовки магістрів у європейській університетській традиції встановлено, що оформлення її теоретико-організаційних засад сягає корінням епохи Середньовіччя. Магістерський ступінь указував на наявність в особи викладацького досвіду й присуджувався університетом на підставі попередньої співбесіди, складання іспитів, відвідування диспутів практикуючих магістрів, проходження інаугурації. Чинна практика підготовки магістрів зберігалася і в європейських університетах доби Відродження та Нового часу, набуваючи певних змістових і процесуальних змін.

Виявлено, що становлення й розвиток магістерської підготовки в національній вищій школі відбувалися в умовах роздробленості українських земель і неоднозначного успадкування європейського досвіду. Найбільш повної теоретичної розробки й практичної реалізації підготовка магістрів набула у Львівському університеті, що мав риси німецької моделі. Спроби практичного втілення магістерської підготовки в Петербурзькому та Московському університетах успіху не мали через відсутність нормативно-правової бази, достатньої кількості претендентів і усталених університетських традицій.

3. Науково обґрунтовано етапи розвитку проблеми підготовки магістрів в університетах України XIX століття:

1 етап (1802–1832 рр.) – етап започаткування й законодавчого оформлення підготовки магістрів в університетах України. Його особливістю стали проведення суспільно-економічних реформ (міністерська, фінансова, освітня), оприлюднення «Акту постанови для імператорського університету в Дерпті» (1802 р.), прийняття

«Попередніх правил народної освіти» (1803 р.), розроблення університетських статутів (1804 р.), зокрема статуту Харківського університету, та «Положення про випробування на вчені ступені» (1819 р.), у яких уперше на законодавчому рівні було визначено мету (забезпечення вищої школи викладацькими кадрами) й зміст (проходження попередньої співбесіди, поглиблене вивчення всіх факультетських предметів шляхом самоосвіти, складання іспитів, прочитання пробної лекції, захист дисертації) підготовки здобувачів магістерського ступеня;

II етап (1833–1862 рр.) – етап пошуку шляхів удосконалення організаційних засад магістерської підготовки у вітчизняних університетах. Він характеризувався з одного боку, утвердженням уварівської концепції «самодержав'я, православ'я, народність», насадженням казенного патріотизму, посиленням політики антизахідництва, з іншого, – стрімким розвитком університетської науки і освіти. Прийняті на цьому етапі урядові документи («Проект» статуту Київського університету (1833, 1842 рр.), «Загальний статут Імператорських Російських університетів» (1835 р.), «Положенням про випробування на вчені ступені у вигляді досвіду на три роки» (1837 р.), «Положенням про випробування на вчені ступені» (1844 р.)) визначили мету (самопоповнення вченої корпорації) й дієві шляхи поліпшення організаційних засад і змісту магістерської підготовки (розроблення таблиці «розрядів наук», за якими присуджувався магістерський ступінь; уведення більш вузької спеціалізації; спрощення процедури іспитів; установа чітких правил підготовки й захисту дисертації тощо), що позначилися на якості й кількості підготовлених магістрів у Харківському та Київському університетах;

III етап (1863–1901 рр.) – етап розширення змісту й напрямів підготовки магістрів у контексті чинних університетських реформ. Йому притаманне: проведенням низки таких суспільно-економічних реформ, як: селянська, земська, судова, військова, освітня; уведення в дію університетських статутів 1863 і 1884 рр.; схвалення нового «Положення про випробування на звання дійсного студента й на вчені ступені» (1864 р.), розроблення «Правил про терміни й порядок проведення випробувань на звання дійсного студента та наукові ступені» (1864 р.). Окреслені суспільні й освітні чинники не лише скоригували мету підготовки магістрів у вітчизняних університетах (забезпечення реального сектору економіки «освіченими чиновниками»), але й спрямували її вектор у бік поглиблення змісту (збільшено кількість розрядів наук, укладено програми складання іспитів, упорядковано перелік основних і допоміжних предметів, що підлягали випробуванням, посилено вимоги до підготовки й захисту магістерської дисертації) і напрямів (стажування за кордоном, відвідування лекцій провідних фахівців відповідної галузі знань, викладацька практика).

4. Узагальнено досвід діяльності Харківського, Київського та Новоросійського університетів з організації магістерської підготовки на кожному з етапів (проведення попередньої співбесіди з кандидатами; скликання факультетських засідань з метою розроблення чинних правил про терміни й порядок підготовки магістрів, здійснення атестації здобувачів із головних і допоміжних предметів, проведення процедури публічного захисту дисертації, відбору магістрантів для стажування за кордоном і заслуховування їхніх звітів, відвідування пробних лекцій; затвердження у

магістерському ступені кандидатів вченою радою університету) та накреслено перспективи його творчого використання в національній вищій школі у процесі реалізації освітньої (освітньо-професійної чи освітньо-наукової) або наукової програми підготовки магістрів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальшого ретроспективного вивчення потребує специфіка організації підготовки магістрів у Львівському й Чернівецькому університетах на різних етапах їх становлення й розвитку, зіставлення й порівняння вітчизняних здобутків розвитку досліджуваного феномену із зарубіжними.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях:

I. Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. Цапко А. М. Особливості організації магістерської підготовки в університетах України початку ХІХ століття / А. М. Цапко // Педагогіка та психологія: зб. наук. праць. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2013. – Вип. 44. – С. 184-191.

2. Цапко А. М. Вимоги до здобувачів магістерського ступеня в університетах України другої половини ХІХ століття / А. М. Цапко // Молодий вчений. – 2014. – № 11. – С. 200-202.

3. Цапко А. М. Нормативно-правове регулювання підготовки магістрів в університетах України другої чверті ХІХ століття / А. М. Цапко // Імідж сучасного педагога. – 2014. – № 2 (141). – С. 9-11.

4. Цапко А. М. Особливості організації підготовки магістрів в середньовічному університеті / А. М. Цапко // Вища освіта України : Темат. вип. : Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. – Київ-Кіровоград : «Пед. преса», 2014. – № 3 (додаток 2), том 1. – С. 216-219.

5. Цапко А. М. Організація магістерської підготовки в умовах розбудови вищої школи в Україні (ХVІ – ХVІІІ століття) / А. М. Цапко // Nowoczesna edukacja: filozofia, innowacja, doświadczenie – Nr 4, 2015. – Łódź : Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki i Umiejętności. – P. 263-268.

6. Цапко А. М. Історіографія проблеми підготовки магістрів в університетах України ХІХ століття / А. М. Цапко // Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka wydanie specjalne. – Wydawca: «Diamond trading tour». - Warszawa, 2016. – № 02-08. – P. 23-26.

7. Цапко А. М. Дисертація як головна умова для отримання ступеня магістра в університетах України ХІХ ст. / А. М. Цапко // Zbiór artykułów naukowych. “Pedagogika. East European Conference”. – Warszawa: «Diamond trading tour», 2016. – P. 6-10.

II. Наукові праці апробаційного характеру

8. Цапко А. М. Магістерська підготовка у вищих навчальних закладах / А. М. Цапко // Методологія сучасних наукових досліджень : матер. Х наук.-практ. конф. молодих учених (24-25 жовтня 2013 р., м. Харків). – Х.: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2013. – С. 106-107.

9. Цапко А. М. Змістовне наповнення дефініції «магістр» у період Середньовіччя / А. М. Цапко // Матер. наук.-практ. конф. викладачів, докторантів і

аспірантів кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи (13 травня 2014 р., м. Харків). – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2014. – С. 85-86.

10. Цапко А. М. Організація самостійної роботи у процесі підготовки магістрів / А. М. Цапко // Актуальні проблеми наукового й освітнього простору в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (14-15 травня 2015 р., м. Мукачево). – Мукачево : «Карпатська вежа», 2015. – Т. 1. – С. 265-267.

11. Цапко А. М. Підготовка магістрів у вищих навчальних закладах України в умовах реалізації Болонського процесу / А. М. Цапко // Педагогіка в системі гуманітарного знання : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (13-14 березня 2015 р., м. Одеса). – Херсон : «Гельветика», 2015. – С. 47-49.

12. Цапко А. М. Дискусія з приводу присудження ступеня магістра у вітчизняних університетах у другій половині XIX століття / А. М. Цапко // Реалізація компетентнісного підходу в освітньому процесі середньої та вищої школи: матер. наук.-практ. конф. викладачів, докторантів і аспірантів кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи (14 квітня 2015 р., м. Харків). – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2015. – С. 81-82.

АНОТАЦІЇ

Цапко А. М. Підготовка магістрів в університетах України XIX століття. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди МОН України. – Харків, 2017.

У дисертації подано цілісний ретроспективний аналіз підготовки магістрів в університетах України XIX століття, розкрито історіографію визначеної проблеми. На основі вивчення історико-педагогічних джерел охарактеризовано генезу підготовки магістрів у контексті розвитку зарубіжної й вітчизняної вищої школи. Із урахуванням суспільно-політичних, соціально-економічних та освітньо-наукових детермінант обґрунтовано етапи розвитку проблеми підготовки магістрів в університетах України XIX століття та узагальнено досвід діяльності Харківського, Київського та Новоросійського університетів за цим напрямом. Накреслено перспективи реалізації педагогічно цінного досвіду в системі підготовки магістрів в університетах України досліджуваного періоду в сучасних умовах.

Ключові слова: підготовка, магістри, магістерський ступінь, університети, етапи, досвід, Україна.

Цапко А. Н. Подготовка магистров в университетах Украины XIX века. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды МОН Украины. – Харьков, 2017.

В диссертации в виде целостного ретроспективного анализа представлена проблема подготовки магистров в университетах Украины XIX века.

Установлено, что несмотря на широкий и разноплановый спектр исследуемых вопросов организации отечественного университетского образования в период XIX века, которые нашли отражение в дореволюционной (Д. Багалея, В. Бузескул, В. Владимирский-Буданов, А. Георгиевский, Н. Гиляров-Платонов, К. Кавелин, Д. Каченовский, Н. Любимов, А. Маркевич, Н. Пирогов, Д. Толстой, Ф. Фортинский), советской (Р. Эймонтова, А. Иванов, Г. Кричевский, А. Синецкий, Е. Соболева, Г. Щетинина) и постсоветской (А. Алексюк, А. Андреев, Л. Вовк, Л. Зеленская, С. Золотухина, А. Глузман, Е. Мартыненко, А. Микитюк, Ф. Петров, С. Посохов, О. Сухомлинская и др.) историографии, в научном пространстве отсутствуют работы, комплексно освещающие вопросы подготовки магистров в процессуальном и содержательном плане.

В результате научного поиска выявлены истоки становления и развития магистерской подготовки в системе деятельности зарубежной и отечественной высшей школы XII-XVIII веков, которая имела целью присуждение соискателю магистерской степени на основании первоначального собеседования, публичной сдачи экзаменов, посещения диспутов магистров, защиты диссертации, процедуры инаугурации.

Установлено, что становление и развитие магистерской подготовки в национальной высшей школе происходило в условиях раздробленности украинских земель и неоднозначного наследования европейского опыта. Наиболее полную теоретическую разработку и практическую реализацию подготовка магистров получила в Львовском университете, который имел черты немецкой модели. Попытки практического воплощения магистерской подготовки в Петербургском и Московском университетах успеха не имели из-за отсутствия нормативно-правовой базы, достаточного количества претендентов и устоявшихся университетских традиций.

В работе с учетом выделенных критериев (социально-экономические и политические изменения в государстве; особенности правительственной политики в области университетского образования; положения действующих нормативно-правовых документов, которые определяли цель, содержание и основные направления подготовки магистров в университетах Украины на протяжении XIX века, взгляды научно-педагогической общественности на проблему организации магистерской подготовки в отечественных университетах исследуемого периода и ее реализацию университетской корпорацией) обосновано этапы развития проблемы подготовки магистров в университетах Украины XIX века: I (1802–1832 гг.) – этап становления и законодательного оформления подготовки магистров в университетах Украины; II (1833–1862 гг.) – этап поиска путей совершенствования организационных основ магистерской подготовки в отечественных университетах; III (1863–1901 гг.) – этап расширения содержания и направлений подготовки магистров в контексте принятых университетских реформ.

Обобщен опыт организации магистерской подготовки в Харьковском, Киевском и Новороссийском университетах в исследуемый период (проведение предварительного собеседования с кандидатами; созыв факультетских заседаний для разработки действующих правил о сроках и порядке подготовки магистров, организации аттестации соискателей из главных и вспомогательных предметов, проведения процедуры публичной защиты диссертации, отбора магистрантов для стажировки за рубежом и заслушивания их отчетов, посещение пробных лекций; утверждение в магистерской степени кандидатов ученым советом университета).

Определены перспективы творческого использования приобретенного опыта в современных условиях реформирования магистерской подготовки в высшей школе Украины: усиление ответственности вузов за отбор претендентов на получение степени магистра по отдельным направлениям; расширение спектра специализаций, по которым присуждается степень магистра; согласование перечня главных и вспомогательных предметов, подлежащих испытаниям на получение степени, учитывая специализацию и направление подготовки магистров по образовательно-профессиональной, образовательно-научной и научной программам; возобновление практики зарубежных командировок для магистров; предоставление магистерской работе статуса диссертации; введение требования прочтения соискателями степени магистра двух публичных лекций в присутствии членов факультетского совета для «подтверждения их преподавательских достоинств».

Ключевые слова: подготовка, магистры, магистерская степень, университеты, этапы, опыт, Украина.

Tsapko A. M. The Training for Masters at the Universities in Ukraine in the XIX Century. – The manuscript.

The dissertation paper for the obtaining the degree Ph. D. Of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.01 – a general Pedagogy and a history of Pedagogy. – G. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University MES of Ukraine. – Kharkiv, 2017.

The dissertation paper presents a complete retrospective analysis of the training for Masters at the Universities in Ukraine in XIX century, reveals a historiography of the stated problem. On the basis for historical and educational sources it has described genesis of the training for Masters in the context to the development of the foreign and domestic higher education. Taking in to account the socio-political, socio-economic, educational and scientific determinants there search has demonstrated the stages of a progress of the problem of the training for Masters at the Universities in Ukraine in XIX century, it has generalized experience of Kharkov, Kiev and Novorossiysk Universities of that period. There search has out lined prospects of the realization a pedagogical, valuable experience, which has been studied of the indicated period in the modern conditions.

Keywords: a training, Masters, Master's degree, the Universities, stages, anexperience, Ukraine.